

KAREL CAIVAS

*Stavby v Hranicích
a nedalekých
Teplicích nad Bečvou*

TOMÁŠ POSPĚCH

*Ivan Bergmann, Vysoká škola v Hradci Králové – interiér,
realizace 1995–1997, foto z archivu autora*

bez siláckých gest a nahodilostí vlastní výtvarný názor po logické vývojové trajektorii. Schopnost inspirovat se prostředím bez eklekticismu a být upřímným k sobě a k ostatním. Předpokladem pro takto konzistentní a zásadový postoj je autorova vnitřní disciplína, jejíž kořeny vycházejí nepochybně z tradice zlínského funkcionalismu.

*Ivan Bergmann, Střední zdravotnická škola ve Zlíně, reali-
zace 1992–1995, foto z archivu autora*

Hranice není možno srovnávat s moravskými centry moderní architektury, jako je Brno, Prostějov, Znojmo, Zlín nebo i Přerov a Ostrava. Přesto se především z meziválečného období může město pyšnit několika výraznými realizacemi, které se zcela vymykají předcházející místní produkci, z nichž některé mohou přinést řadu pozoruhodných podnětů pro obecný kontext.¹⁾ Přínos je patrný především ve třicátých letech, kdy stavební rozvoj lázní Teplic nad Bečvou jistě ovlivnil i hranickou jinak konzervativní klientelu.²⁾

Moderní architektura v Hranicích nemá ucelený vývoj, objevují se jen ojedinělé stavební počiny vynikající úrovně bez vzájemných vazeb. Ve větší míře i určité vývojové ucelenosti je v Hranicích zastoupeno jen dílo Karla Caivase.³⁾ Caivas se stejně jako řada dalších architektů ani ve svých nejfunkcionalističtějších dílech nezavil kotěrovského tektonického cítění. Byl tak jedním z mnoha, kteří stáli v opozici vůči Teigovu programu vědeckého funkcionalismu. Ve druhé polovině třicátých let vyznívají Caivasovy projekty jednoznačněji vědecky, avšak už v roce 1939 jeho tvorbu charakterizují výrazné romantizující či ruralistické tendence. V kontextu české architektonické moderny je pokládán za druhořadého a nikterak pozoruhodného Kotěrova žáka. Pavel Zatloukal se zmiňuje o jeho vilách v Teplicích s dodatkem, že je též autorem rodinného domu P. Marušíka v Hranicích. Poslední a víceméně výjimečnou zmínkou z poslední doby o Karlu Caivasovi je článek Petra Krajčí, který se podobně jako Rostislav Švácha o Caivasových mimořádných realizacích vůbec nezmiňuje a pravděpodobně mu ani nejsou známy.

Ve svém celku tak zůstávaly až do nedávna Caivasovy hranické realizace zcela neznámé.

Karel Caivas vytvořil v Hranicích a blízkých lázních Teplice nad Bečvou za poměrně krátké tříleté působení pozoruhodný uzavřený soubor sedmi (případně devíti) staveb, což je perioda, nemající v jeho díle rozsahem, uceleností ani významem, obdoby. Nepochybně jím byly navrženy dvě teplické a čtyři hranické vily a jeden řadový dům v historickém jádru města s Kontribučenskou záložnou v prvním patře a lékárnou v přízemí. Některé ze skrovně dochovalých plánů nesou razítko se jménem a adresou Dr. Ing. K. Caivas, projekční kancelář architektonická, Praha XVI 588, telefon 44832, jiné jsou vyhotoveny místním Vladimírem Hudcem, který byl stavitelem všech Caivasových hranických a teplických staveb, a jen některé z nich jsou Caivasem podepsány. Dnes již těžko zjistíme, co vedlo pražského architekta Karla Caivase k navrhování staveb pro hranickou a teplickou klientelu, a která z realizací byla první.

Možné, i když málo pravděpodobné, je autorství Karla Caivase už u hlavní budovy vlakového nádraží Hranice na Moravě–sever. Přestavba hranického severního vlakového nádraží plánovaná na rok 1936 byla provedena až o dva roky později do typické funkcionalismem poznamenané podoby s ústřední halou v jednopatrové budově a čekárnami, restauracemi a úřadovny po stranách. Správná budova v komplexu nádražních budov je nápadně podobná domu na Pernštejském náměstí čp. 177.⁴⁾ Užití kruhových oken, sloupů, osobitě kompozice oken, luxferů a dalších prvků na hlavní budově odkazuje k architektu Karlu Caivasovi, což by souhlasilo i s dobou zdejšího působení při četných dalších stavebních podnikcích. Mnohem pravděpodobnější je ale autorství Josefa Dandy, který ve stejné době navrhuje nádraží pro nedaleké Teplice nad Bečvou a rok na to pro téhož investora nájemní dům pro železniční zaměstnance.⁵⁾ Nejstarší z doložených Caivasových realizací v okolí města Hranic je rodinný dům vedoucího lékaře lázní dr. O. L. Sterna v Teplicích nad Bečvou⁶⁾ z let 1938–1939. Caivas ho navrhl jako obdélný dům s pásovými okny, terasou a šnekovým schodištěm propojujícím stavbu se zahradou upravenou podle návrhu pražského architekta Josefa Minibergera. Celkové řešení domu si ještě uchovává strohou uměřenost vědecky orientovaného funkcionalismu, i když ozvláštňelou některými emotivně laděnými prvky (organický tvar garáže, zvlněná atika).

Vila dr. Stanislava Tomance z roku 1938 (Jurikova ulice 246) patří k nejzajímavějším hranickým stavbám té doby. Protože je pod torzem zachovaných plánů podepsán místní stavitel Vladimír Hudec (1904–1960), je mu dosavadní odbornou literaturou přičítáno též autorství (Pavel Zatloukal). Hudec je sice autorem mnoha rodinných domů, zmíněná vila však nemá v Hudcově práci obdoby, a také jeho příbuzní popírají, že by se k autorství kdy hlásil a jmenují jiné stavby, zcela nesouměřitelné v kvalitě i pojetí.

Dvoupatrový objekt s valbovou střechou je působivý především díky prvnímu patru, jenž je z poloviny na kamenné podezdívce a z druhé části volně nad zemí podepřen třemi válcovými pilíři. Díky kontrastu subtilního přízemí, masivního prvního patra

Karel Caivas, Polednova vila v Teplicích nad Bečvou, 1939–1940

a lodžie s předsunutou střechou, působí stavba labilním dojmem, který ještě umocňuje nepříliš šťastné umístění na vyvýšený svažité terén. Dojmu také napomáhá plnostěnné zábradlí lodžie druhého patra, jež tak opticky první patro zhmotňuje. Průčelní strana má vždy dvě podlouhlá okna v každém patře a válcovitě zaoblené rohy, jejichž užití bezpochyby počítá s jejich plastickým účinkem ve světle a koresponduje s konkávním vykrojením na severozápadní straně domu, které přechází v typický Caivasův architektonický prvek – arkýřové okno, které je zde variováno v podobě předsunuté části boční stěny. V kontrastu materiálů je užito hladké bílé stěny, světlého dřeva u lodžie a neomítaného kamene podezdívky. Odstraněním funkce nosné zdi poloviny domu v přízemí a jeho vysunutím na pilíře byl vytvořen krytý prostor, jenž prostorově volně propojuje dům s přilehlou zahradou a spolu s arkýřem, lodžií a dalšími prvky svědčí o snaze o modelaci typickou pro všechnu Caivasovu hranickou architekturu. Tomancova vila do značné míry revokuje Le Corbusierův styl ve shodě s tendencemi tehdejšího emocionálního funkcionalismu členů Mánesa. Tyto tendence jsou blízké i teplickým stavbám manželů Oskara a Elly Oehlerových.⁷⁾

Oblíbené zaoblené rohy průčelí a subtilní sloup nesoucí první patro použil Karel Caivas také při stavbě řadového domu na Pernštejském náměstí.⁸⁾ Úřední zásah vedený péčí o zachování jednotného vzhledu historického jádra města vedl k upuštění od původně předpokládané výstavby druhého patra i kachlíkové výzdoby. Došlo tak k radikálnímu narušení původního Caivasova projektu, navrženého v duchu dobového oprávnění moderní architektury na vlastní výraz, a to i v historickém jádru města. I tak Caivas nahradil mohutný sloup s klenbou loubí subtilním betonovým sloupkem, aby docílil více světla pro přízemní místnosti domu v podloubí i zvýšil průjezdnost blízké frekventované cesty. Jak dokládá dochovaná skica, sloup, stěny kolem prosklených výkladů a část stěny užšího krčku spojující představený dům s vedlejším domem měly být původně obloženy dřevem. Značně nejednoznačné a rozporné je datování přestavby tohoto

domu a především období Caivasova podílu na rekonstrukci. Podle písemných zpráv pamětníků byl dům znovu přestavován za okupace v letech 1943–44, kdy však již byl všeobecný zákaz stavební i projektové činnosti (do r. 1941).

Snaha aplikovat na strohé, emotivně neuspokojivé funkcionalistické pojetí individuálnější prvky, je zřejmá i u Kerbrova rodinného domu (Pod Hůrkou 1065). Karel Caivas ho navrhl snad již v roce 1938. Vila, projektována jako letní, je menší a ve všech ohledech skromnější. Svým zaměřením, jako sezonně obývaný rodinný dům, plně vyhovovala Caivasově ruralistické inklinaci. Vystavěna je na výrazné kamenné neomítané podezdívce s rozlehlou terasou na vstupní straně domu a stejně velkým balkonem na odvrácené straně. Její profil tak může odkazovat na parník s palubou na přídi a zádi a s předdimenzovanou střední částí. K této inspiraci, která je patrná i u komínů a dalších detailů původního návrhu Maruščíkovy vily, se hlásí i četné užití horizontálního trubkového zábradlí, případně pro Caivase typické kulaté okno. Vstupní průčelí domu vytváří protiklad k ostatním stranám, které v prvním patře poněkud ustupují z půdorysné dispozice a jsou z tmavých roubených trámů, členěné na každé straně vždy jedním oknem. Kontrastu průčelí s privátními stranami domu vedoucími do zahrady, dostatečně známému i u jiných funkcionalistických autorů, využil Caivas znovu nápaditě u Maruščíkovy vily.

Rodinný dům F. Poledny z let 1939–1940 je nejromantičtější ze všech Caivasových realizací. Poměrně rozlehlá vila byla umístěna na vyvýšenou skálu vysoko nad údolím řeky Bečvy. Dům slučuje celou řadu oblíbených autorových motivů, které svědčí o soustavné a stále důslednější aplikaci individuálních emotivně působících prvků: arkýřovitě vysunutě, velkoplošné okno obývací místnosti, vytahovaná omítka, hojně užití dřeva, střecha výrazně přesahující obvod stavby, po obvodu dům v prostoru pod střechou podbit trámy a konečně střídání nejrůznějších „přírodních“ materiálů. Zvláštností jsou pro autora neobvykle rovné, jen mírně zešíklené střechy.

Rodinný dům ve Skalní ulici 275, tzv. Seidlovy vilu, pojal v letech 1939–1940 Caivas jako obdélnou stavbu s valbovou střechou, soklem z červeného režného zdiva, vytahovanou omítkou a vnějším šroubovitě zatočeným schodištěm. V bočním pohledu dům upoutává kombinaci výrazně podélných a jednoho nesymetricky umístěného kulatého okna, jenž jsou v kontrastu s ostatními rytmicky uspořádanými stranami domu, i typickým arkýřovitě vysunutým velkoplošným oknem, zde s výplní ze skleněných tvárnic.

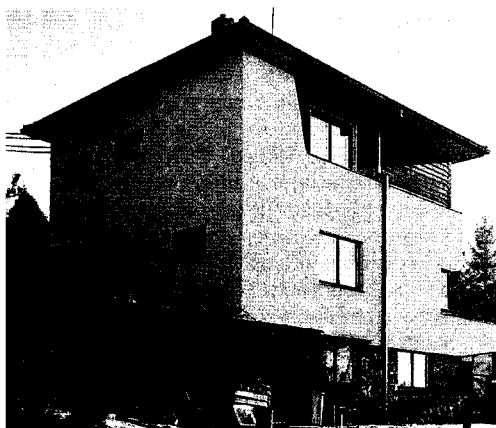
Užití obdobného tvarosloví, práce s protikladností „oficiální“ uliční strany domu a ostatních stran je typická prakticky pro všechny Caivasovy hranické rodinné domy a snad nejvýrazněji patrné u rozlehlé Maruščíkovy vily⁹⁾, která je vyvrcholením Caivasových hranických realizací a jednou z posledních hranických staveb před válečným pozastavením stavební činnosti. Navázal v ní bezprostředně na podněty Kerbrovy, Polednovy a v menší míře i Seidlovy vily. Na vstupní straně, podobně jako u Kerbrovy vily, a v kontrastu k ostatním stranám, je osobitá, promyšlená téměř syme-

trická kompozice oken různých velikostí a dvou balkonků, ve výsledném harmonickém uspořádání. V protikladu k ní působí strany boční a především strana zadní přísnou uměřeností a řádem symetricky rozvržených oken s převažujícím horizontálním působením. Zde je vytahovaná omítka stěny kombinována s hojně užitým obložením tmavým dřevem. Lodžie navazuje na balkon, lemující celou jednu stranu domu, spojený se zahradou venkovním schodištěm. Nárožní lodžiové motivy vytváří průnik tělesa do stavby, podobně jako průnik tělesa arkýře svědčí o snaze o plastickou modelaci. V původních nákresech jsou patrné četné odkazy na parník, později neuskutečněné, ať již centrálně umístěnými komíny na hřebenu střech, vždy po jedné straně zkosené, parníková zábradlí, nebo vedle schodiště zešíklená zaoblená podezdívka upomínající na záď lodi. V interiéru je řada původních, Caivasem navržených doplňků, od podlahy, nábytku, osvětlovacích těles až po užití horkovzdušného topení s rozvodem po domě.

Většina hranických a teplických staveb si ponechává četné odkazy na pražské realizace, vytvářené ještě ve spolupráci s Weisssem. Ať už je to obecná snaha u platnění emotivních stránek stavebníka, prostorová modulace, valbová sedlová střecha nebo shodné vikýře. Avšak proti nepřehledně výrazné a nevyhraněné pražské zástavbě jsou hranické stavby mnohem propracovanější, osobitější a přinášejí řadu zajímavých podnětů.

Caivasův ruralismus změkčuje užitím různých struktur materiálů (neomítaný kámen, hrubá struktura omítky, tmavé dřevo, režné zdivo soklu, pálená krytina), modulací a formálními prvky vychází jednostranný přístup funkcionalismu osobitým pojetím, které by uspokojilo i emotivní stránku stavebníka. Podobný účel mají i drobné doplňky, jako je iniciála vlastníka domu „M“ v kruhu při vstupu do domu a stejně tak na žerdi umístěné na stěnu domu, nebo emblém lékárny na Kontribučenské záložně. Tato Caivasova orientace emotivně zaměřeného funkcionalismu, patrná i u předcházejících pražských staveb, přechází u některých hranických realizací z konce třicátých let až k rustikalitě blízké dobovým ruralistickým tendencím (především Polednova vila v Teplicích, hranické Kerbrovy a Maruščíkovy rodinné domy). Typické je především užití struktur přírodních materiálů, vytvářejících dojem hrubosti, návrat k valbové střechě výrazně přesahující půdorys stavby a užití rohového masivního sloupku nebo dokonce klenutého oblouku.

Obdobné pojetí funkcionalismu není v české architektuře výjimečné, a ještě častější je v moravském prostředí nebo přímo v Hranicích. Za příklad může posloužit jak barevně řešený Weinbergerův dům¹⁰⁾ od Arnošta Wiesnera se stropem v interiéru děleným dekorativními dřevěnými trámy bez nosné funkce, nebo pozdější vila MUDr. A. Frice¹¹⁾ od olomouckého Lubomíra Šlapety. Domy s patrnými ruralistickými tendencemi byly mnohem bližší hranickému prostředí a duchu místní klientely, než radikalismus vědeckého funkcionalismu. Je proto možné najít desítky dokladů, od dílčí inspirace v užití některého individuálního prvku (vytahovaná omítka, způsob obložení, dispozice stavby) až po přímé napodobeniny, ovšem bez citlivého dořešení některých detailů, v místní zástavbě.

Karel Caivas, Kerbrova vila Hranicích na Moravě (1938)

Karel Caivas, Tomancova vila v Hranicích na Moravě, 1938

Karel Caivas, Marušítkova vila v Hranicích na Moravě, 1940-1941

Karel Caivas, Seidlova vila, 1939-1940, foto Tomáš Pospěch

Poznámky:

¹⁾ V Hranicích mezi válkami působili např. Josef Danda, Josef Hlaváček, Adolf Liebscher, Josef Macharáček, Jaroslav Pelan, Bedřich Rozehnal, Hubert Svoboda, bratři Šlapetové, Otakar Štěpánek, Václav Velvarský, Arnošt Wiesner.

²⁾ V Teplicích především působili: Oskar a Elly Oehlerovi, Karel Kotas, Josef Miniberger, Karel Caivas a Josef Danda.

³⁾ Karel Caivas (1897–1976, čti „Kajvas“) se narodil v Lanškrouně. Vystudoval Akademii výtvarných umění u prof. Jana Kotěry. Pražské stavby projektoval společně s architektem Vladimírem Weissem. Spolu navrhují rodinný dům Na Kotlářce 1079 (r. 1927), nájemní domy v Lucemburské ulici 27–31 (Žižkov, 1927–1928), rodinné domy v Hermelínské 6 (Dejvice, 1934), rodinný dům Pod Habrovou 350 (Hlubočepy, 1934–1935), nákladové nádraží v ulici Želivského 2200 (Žižkov, 1934–1935? – před 1937), a lesní chatu. Z jeho dalších prací je znám soutěžní návrh části expozice pro pařížský pavilon ČSR (s Josefem Křížem, 1935–136) a řadu interiérů (automat v hotelu Palace z roku 1936, galerii firmy Josef R. Vilímek v Praze II a samostatně prodejna látek firmy Josef Barhoň v Praze II, prodejna firmy Papež v Praze I, prodejna firmy Smetana v Praze V a vzorkovna „Biochemistry“, akciové společnosti v Modřicích u Brna ve Štěpánské ulici). Po boku Theodora Petříka působil jako soukromý docent zemědělského stavitelství na české polytechnice v Praze.

⁴⁾ Dělnické konsolidační a úsporné družstvo, Švehlova ulice, dnešní Jiráskova, čp. 177. Dům s hojně užitým prvkem sloupu má šikmo ustupující průčelí přízemí proti prvnímu patru, okna jsou obložena tenkými tmavě červenými obkladovými pásky.

⁵⁾ R. 1939, Tovární ulice 1203.

⁶⁾ Čp. 67, Teplice nad Bečvou.

⁷⁾ Jímí navržený rodinný dům Na bateriích 13 ve Střešovicích je dispozicí dvou budov umístěných vzájemně ve tvaru T, obdobný Říhovského vile v Teplicích z let 1933–1934 (čp. 59, Teplice nad Bečvou).

⁸⁾ Kontribučenská záložna (Freibergova lékárna), Pernštejnské nám. 110.

⁹⁾ R. 1940–1941, čp. 1268.

¹⁰⁾ R. 1933, Farní ulice 10.

¹¹⁾ R. 1948, Pod Bílým kamenem 1093.

Prameny, literatura:

Archiv Stavebního úřadu Městského úřadu v Hranicích

Caivas, Karel: Řešení prostoru prodejen se zřetelem na osvětlování zboží. *Architektura IV*, 1942, s. 209.

Kollmann, V. – Zatloukal, P.: *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc 1987.

Krajčí, Petr: Karel Caivas. *Domov 1997*, č. 4.

Pospěch, Tomáš: Kapitoly z moderní meziválečné hranické architektury (1–9).

Hranický týden, 1997, duben–březen. (Podle T. P.: *Architektura v Hranicích v období 1918–1945*. Bakalářská práce, katedra dějin umění Filozofické fakulty UP v Olomouci, Olomouc 1995).

Pospěch, Tomáš, Hranická meziválečná architektura (1918–1945). *Umění*, 1998. Švácha, Rostislav: *Od moderny k funkcionalismu*. Odeon, Praha 1975.